

منابع اطلاعاتی الکترونیکی: با تأکید خاص بر مجلات الکترونیکی^۱

نوشته سی. پی. راماسش و وی. ونکاتش^۲
ترجمه غلام حیدری^۳

چکیده

فراهم کردن امکان دستیابی به اطلاعات دقیق، معتبر و مرتبط وظیفه‌ای خسته‌کننده شده است، تفکیک اطلاعات نامناسب و اضافی از میان انبوه اطلاعات درست و دقیق نیاز روز است. این نوشته، پایگاه‌های اطلاعاتی متن کامل معروف را معرفی می‌نماید و به اختصار شرح می‌دهد. به علاوه، خدمات صفحه‌مندرجات و چکیده‌نویسی قابل دسترسی برای کتابخانه‌های دانشگاهی و تحقیقاتی هند را تشریح می‌نماید. به ویژگی‌های خاص هر یک از پایگاه‌های اطلاعاتی اشاره و مزایای آنها را برجسته می‌کند. پایگاه اطلاعاتی پایان‌نامه‌های Ums proquest، جزئیات آماری و ویژگی‌های چشمگیر آن، در این مقاله آمده است. در پایان، مقاله پیشنهاد می‌کند که به عنوان اقدامی برای رویارویی با تورم، کتابخانه‌ها در هند می‌توانند به خدمات صفحه‌مندرجات که در مقایسه با دیگر پایگاه‌های اقتصادی است، متوسل شوند.

کلیدواژه‌ها

منابع اطلاعاتی الکترونیکی، مجلات الکترونیکی، خدمات صفحه‌مندرجات

مقدمه

دسترسی به اطلاعات، یک ضرورت است. - فراوانی و حجم بسیار بالای اطلاعات
اخیراً موانع و تنگنانهایی برای فراهم‌آوری - پراکندگی اطلاعات
امکان دسترسی به اطلاعات دقیق، مرتبط و - نشت اطلاعات
معتبر وجود دارد. این، عمدتاً به دلیل چهار - آلودگی اطلاعات

1. "Electronic information sources: with special emphasis on e-journals". In: *Information access, management and exchange in the technological age*. M. Bavakutty et all. New Dehli: ESS ESS Publication, 2003, PP. 94-101.

2. C.P. Ramasesh & Y. Venkatesh

۳. دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شهید چمران اهواز ghaidari@yahoo.com

یکی از دانشمندان به نام مایوکا^۴ بر این عقیده است که اگر شما قادر باشید انبوه اطلاعات نامرتب را از اطلاعات دقیق و مرتبط جدا کنید، این عمل می‌تواند فرایند تحقیق نامیده شود. امروزه مقدار زیادی از داده‌های تحقیق و منابع مرجع به شکل الکترونیکی و به صورت پیوسته و در کتابخانه‌های دیجیتالی قابل دسترس هستند. روند کنونی، بیانگر ایجاد کتابخانه‌های دیجیتالی در رشته‌های خاص و فراهم کردن امکان دسترسی پیوسته به آنهاست.

تعداد زیادی از کتابخانه‌های سنتی مشهور به دلیل استفاده گسترده از رسانه‌های الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی، پیوسته در حال از بین رفتن هستند. کتابخانه کنگره که در شهر واشنگتن واقع شده است، از مجموعه‌ای بالغ بر ۱۱۸ میلیون مدرک و شش هزار کارمند که سه چهارم آنها متخصص هستند، برخوردار است. این کتابخانه، به تدریج، کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد. هر ساله هشتصد و پنجاه هزار مدرک را به عنوان مواد ناپایدار دور می‌ریزد و فقط صد و پنجاه هزار مدرک را در مجموعه نگه می‌دارد. این موضوع در مورد کتابخانه‌های سنتی و آرشیوهای دولتی هم صادق است.

قیمت مجموعه سی و دو جلدی < دایرةالمعارف بریتانیکا >، سی و شش هزار روپیه است. اما، همین مجموعه سی و دو جلدی بر روی سی‌دی، فقط هزار و نهصد روپیه قیمت دارد و دسترسی به آن

از طریق شبکه جهانی وب، رایگان است. بنابراین دانشگاهیان و متخصصین، امروزه در پژوهش‌های خود بیش از کتاب‌ها و مجلات چاپی به اینترنت متکی هستند. امروزه، اغلب واقعیت‌های جاری و اطلاعات روزمره بیش از منابع چاپی از طریق شبکه جهانی وب قابل دسترسی هستند. دریافت اطلاعات از اینترنت یا نوشتن اطلاعات همچون «دیدگاه عدالت»^۵ و «میوه ملی و درخت ملی»، در اینترنت به آسانی و سرعت امکان‌پذیر است. درحالی‌که جستجوی اطلاعات در منابع مرجع چاپی و نوشتن آنها مشکل و وقت‌گیر است.

مجلات الکترونیکی متن کامل

تعداد زیادی از مجلات الکترونیکی متن کامل از طریق کتابخانه‌های دیجیتالی و پایگاه‌های اطلاعاتی الکترونیکی در دسترس هستند، مشهورترین این مراکز عبارتند از: * IEEE^۶ یا سازمان مهندسی برق و الکترونیک: که به طور مرتب ۸۰ نشریه ادواری را ارائه می‌دهد. مجلات از اولین شماره تا حال به صورت پیوسته قابل دسترس هستند.

* Proquest/ABI تعداد زیادی از مجلات در موضوعات مختلف علمی و مورد علاقه استفاده‌کنندگان را دربردارد. در قسمت کتابخانه علمی تحقیقاتی، دو هزار و ششصد عنوان وجود دارد که همه رشته‌های اصلی دانش را شامل می‌شود. شماره‌های گذشته مجلات، قبل از تاریخ ۱۹۷۱ به صورت سی‌دی، قابل

4. Mayoka

5. Angle of justice

6. National fruit & National tree

7. Institute of Electrical and Electronic Engineers

دسترس است.

* اطلاعات زیادی در رشته‌های مختلف در این پایگاه وجود دارد. کتابخانه تجاری، کتابخانه پزشکی و کتابخانه رایانه‌ای، از این جمله‌اند. پایگاه اطلاعاتی کتابخانه پزشکی و کتابخانه تجاری، حجم عظیمی از هزاران نشریه متن کامل را در خود دارند.

* EBSCO پایگاه اطلاعاتی مجلات که دسترسی به شش هزار عنوان مجله را از تمامی رشته‌های مختلف فراهم می‌نماید و یک خدمت ویژه‌ای تحت عنوان «پرداخت برای ارائه هر مقاله»^۱ را فراهم می‌نماید که توسط آن هر فرد قادر است به مقالات مناسب برخی از مجلات جاری دسترسی داشته باشد. این خدمت مقالات را با استفاده از پست الکترونیکی به افراد تحویل می‌دهد و این یک روش اقتصادی برای دسترسی به متن کامل مقالات است.

* Emerald Library، شامل ۵۵,۰۰۰ مقالات جاری و منتشر شده از مجلات علم مدیریت و علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی است. این پایگاه اطلاعاتی امکان دسترسی وسیعی را در زمینه اداره عمومی و علم مدیریت برای پژوهشگران و محققین فراهم می‌نماید.

* Science Direct، دسترسی به هزار و دوست مجله هسته در علوم پایه را فراهم می‌نماید و یک پایگاه اطلاعاتی پر استفاده از مجلات به ویژه برای دانشگاهیان و تحقیق در رشته‌های علمی محسوب می‌گردد.

* Ingenta یک سایت مناسب که انواع

اطلاعات، داده‌ها و جزئیات آماری در همه موضوعات عمده را پوشش داده است. شامل ۲۵۰۰۰ چکیده انتشارات و ۶۰۰۰ مجلات متن کامل و جاری است.

* Gale Net، یک پایگاه اطلاعاتی مناسب که موضوعات وسیعی را شامل می‌شود. امکان دسترسی گسترده به آثار مرجع را فراهم می‌نماید و مجموعه‌های چند جلدی و آثار گوناگون در زمینه زبان انگلیسی، کشورهای مشترک‌المنافع، نوشته‌های کانادایی، شعر، درام، نثر و آثار مربوط به کودکان، آثار شکسپیر، نویسندگان معاصر و اطلاعات کتاب‌شناختی را در خود دارد.

* Medline، یک سایت معمول برای دسترسی به نوشته‌های علوم پزشکی و رشته‌های وابسته به آن است. پایگاه اطلاعاتی آن به صورت سی‌دی‌رام هم قابل دسترسی است. ۹ میلیون رکورد و مدرک از چهار هزار نشریه را در خود دارد. این پایگاه اطلاعاتی به خوبی سازمان‌دهی شده و مرتب روزآمد می‌گردد. در واقع مدلاین اولین نظام بازیابی اطلاعات پیوسته را در سال ۱۹۶۲ پایه‌گذاری کرد. امروزه اطلاعات موجود در مدلاین با استفاده از فن‌آوری لیزر در میکروفیش ذخیره می‌شود، در صورتی که این امکان در دیسک‌های سی‌دی‌رام وجود نداشت.

* Ideal دسترسی به سیصد مجله متن کامل در زمینه اقتصاد و رشته‌های وابسته به آن را میسر می‌سازد. این پایگاه اطلاعاتی، مهم‌ترین مجلات اقتصادی و مجلات مورد کاوش در رشته اقتصاد را پوشش می‌دهد،

به علاوه پایگاه اطلاعاتی مجلات مدرسه اقتصاد لندن را با مجموعه ۲۵۰ مجله هسته در جهت رضایت استفاده‌کنندگان و خشنودی آنان، ارائه می‌نماید.

خدمات صفحه مندرجات

منابع چاپی به تدریج با افزایش هزینه در زمینه‌های زیر روبه‌رو هستند:

* افزایش هزینه برگرداندن شکل چاپی به صورت الکترونیکی

* افزایش هزینه‌های پست و بسته‌بندی

* افزایش هزینه‌های مکاتبات و کار با آژانس‌ها و کارگزاران

در مواجهه با رشد سریع منابع اطلاعاتی و به منظور غلبه بر کمبود بودجه تهیه منابع اطلاعاتی، کتابخانه‌های هند به خدمت صفحه مندرجات متوسل شده‌اند. برخی از این مراکز در زیر معرفی شده‌اند:

* *Inside on web*، بالغ بر بیست هزار مجله کتابخانه بریتانیا در لندن را عرضه می‌دارد که سیزده هزار از این مجلات مربوط به رشته‌های علوم پایه و هفت هزار از آنها، در زمینه علوم اجتماعی و انسانی هستند. به علاوه جزئیات موجودی کتابخانه بریتانیا شامل هفتاد هزار گزارش کنفرانس و دویست و پنجاه هزار عنوان نشریه را قابل دسترس می‌نماید.

اطلاعات فهرست مطالب از طریق اینترنت قابل دسترس است و متن کامل مقالات مورد نیاز را می‌توان از طریق فکس یا ارسال فتوکپی از طریق پست بین‌المللی، دریافت نمود. افراد و سازمان‌ها می‌بایست برای هر مقاله که از

طریق فکس دریافت می‌نمایند، مبلغ نه پوند و مقالاتی که از طریق پست پیش‌تاز دریافت می‌نمایند، مبلغ چهار پوند بپردازند.

* *COPSAT* فهرست مندرجات نشریات علوم و فن‌آوری قابل دسترس از طریق مرکز *UGC-INFLIBNET* احمدآباد است. تقریباً چهارهزار و پانصد عنوان از مجلات علوم و تکنولوژی را پوشش می‌دهد. مشترکین، به‌طور ماهانه، محتوا و چکیده مقالات را بر روی فلاپی دیسک از *NCSI* واقع در بنگالور^۹ دریافت می‌نمایند. این نشریات به شکل چاپی هم قابل دسترس هستند. هزینه هر چهل عنوان نشریه انتخابی، ۳۵۰۰ روپیه است.

* *CAPS*، چکیده و اصل مقاله هزاروپانصد عنوان مجله در رشته‌های علوم و فن‌آوری از طریق *INSDOC* واقع در دهلی‌نو ارائه گردید. کاربران به آسانی قادرند تقاضای متن کامل مقالات را ارائه نمایند و فتوکپی مقالات با هزینه‌ای ناچیز، تحویل می‌گردد. اشتراک *CAPS* اقتصادی و سودمند است. هزینه اشتراک سالیانه ۲۵ عنوان مجله، ۲۵۰,۰۰۰ روپیه است.

* فهرست مندرجات دانشگاه زنان *SNDT*؛ دانشگاه زنان در بمبئی خدمات چکیده مطالب و فهرست مندرجات خود را در تعدادی از رشته‌های علوم اجتماعی از جمله علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ارائه می‌نماید. اکنون خدمات چکیده گسترده‌ای همچون *(LISA)*، «چکیده جامعه‌شناسی»^{۱۰} و غیره را با تخفیف تقریباً پنجاه درصد و با ارائه حق اشتراک، شروع نموده است.

* Article Alert- USIS خدمات تکثیر و صفحه‌مندرجات خود را به دانشگاهیان و محققین ارائه می‌نماید و هنگامی که آخرین شماره‌های مجلات منتشر می‌شود، فتوکپی فهرست مندرجات برای گروه استفاده‌کنندگان ارسال می‌گردد. هر کدام از استفاده‌کنندگان قادرند با استفاده از پست مقالات مورد نیاز خود را درخواست نمایند. سپس متن کامل مقالات با پست ارسال می‌گردد. این خدمات در محیط دانشگاهی به صورت مناسب و خوبی انجام می‌گیرد. استفاده‌کنندگان مقالات خود را از میان لیست چهارصد عنوان مجله که مربوط به تمامی رشته‌هاست، انتخاب می‌نمایند. قسمت عمده این خدمات مربوط به جامعه آمریکا، سیاست و اداره امور عمومی، ادبیات و تمامی شاخه‌های علوم اجتماعی است.

* RGUHS ، پایگاه اطلاعاتی مجلات: اخیراً دسترسی به محتوای ۲۵۰ مجله پزشکی را به صورت پیوسته میسر ساخته است. یک پایگاه اطلاعاتی کنترل شده که مؤسسات پزشکی استفاده‌کننده بایستی با آن ارتباط برقرار نمایند و برای دسترسی به محتوای آن و دسترسی به مجلات خارجی هسته و بایگانی شماره‌های قبلی تا یک دوره پنج ساله، کلید رمز دریافت نمایند.

* J-Gate : خدمات چکیده و فهرست مندرجات Informatics India در بنگالور، ده‌هزار مجله خارجی و هندی را پوشش می‌دهد. ۱۶۰۰ عنوان از مجلات از طریق پایگاه‌های اطلاعاتی به متن کامل مقالات در شبکه جهانی وب پیوند داده شده و به صورت

رایگان قابل بازیابی است. این سودمندترین خدمت به کتابخانه‌های دانشگاهی و تحقیقاتی محسوب می‌شود. به علاوه، استفاده از این سرویس از طریق سی‌دی‌رام هم میسر است و تقریباً هر کس قادر است در یک تا سه لوح فشرده، آن را از طریق شبکه جهانی وب سفارش دهد.

پایان‌نامه‌های الکترونیکی

پایگاه اطلاعاتی پرکوست (UMI) آن آربر^۱، واقع در ایالت میشیگان امریکا خدمات چکیده پایان‌نامه‌ها را از سال ۱۹۲۹ شروع کرده است. دامنه پوشش این سرویس، از اولین پایان‌نامه ارائه شده در سال ۱۸۶۹ تا آخرین پایان‌نامه‌های ارائه شده است. اکنون مؤسسات و دانشگاه‌ها از محققین می‌خواهند که نسخه الکترونیکی پایان‌نامه‌های خود را نیز به آنان تحویل دهند.

امروزه پایگاه اطلاعاتی الکترونیکی بیش از ۱/۶ میلیون پایان‌نامه از دانشگاه‌های مختلف امریکا و کانادا را در خود دارد. متن کامل آنها از طریق شبکه جهانی وب قابل دریافت است. در صورت تمایل UMI قادر است متن کامل این پایان‌نامه‌ها را در شکل‌های مختلف، ۱- به صورت کیپی ۲- میکروفیلم ۱۶ تا ۳۵ میلیمتری و ۳- لوح فشرده، ارائه نماید.

نتیجه

دسترسی پیوسته به متن کامل مقالات مجلات الکترونیکی محدودیت‌های قبلی کتابخانه‌های سنتی همچون تأخیر در انتقال

پستی، پارگی و از شکل افتادن نشریات، عدم دریافت برخی شماره‌ها، کمبود فضا برای ذخیره و مانند آن را از بین برده است.

* کتابخانه‌ها و مؤسسات با استفاده از اشتراک اطلاعات از طریق وب به منابع و اطلاعات گسترده‌تری نسبت به اشتراک از طریق چاپی، دسترسی خواهند داشت.

* در مواجهه با تمایلات شدید نسبت به استفاده از منابع کل کتابخانه‌ها به‌ویژه مجلات خارجی کتابخانه‌ها، با تکیه بر خدمات تکثیر و صفحه‌مندرجات، گستره وسیعی از اطلاعات قابل دسترس می‌گردد.

* هر چند تعداد مجلات ارائه شده و تحت پوشش مراکز و کارگزاران اطلاعاتی بسیار زیاد است، اما تعداد عظیمی از این موارد همچون نشریات ادواری خبری و

مجلات خانگی، علمی و پژوهشی نیستند. بنابراین استفاده‌کنندگان پایگاه‌های اطلاعاتی رایگان، می‌بایست اطلاعات خود را به دقت مورد ارزش‌یابی قرار دهند. مخصوصاً بایستی در انتخاب عناوینی که در قبال اشتراک آنان پول پرداخت می‌نمایند، دقت بیشتری به خرج دهند.

* کارگزاران و آژانس‌ها در مورد دسترسی پیوسته به منابع الکترونیکی کتابخانه‌ها، امکان دسترسی به متن کامل اطلاعات را به صورت پیوسته و رایگان ایجاد نموده‌اند، بنابراین استفاده‌کنندگان بدون صرف وقت و زمان به گستره وسیعی از اطلاعات به صورت یک‌دست، یک‌جا و با سهولت، دست خواهند یافت.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۳/۵/۳۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

نقد و معرّفی

پروژه گام علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

پروہشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تلنگری به مؤسسه لغت‌نامه دهخدا

شعله احتشامی^۱

و به صورت لوح فشرده نیز تهیه شده است، می‌توان امید داشت که امکان ویرایش‌های بعدی نیز وجود داشته باشد، لذا پیشنهادهای زیر با تأکید بر در نظر داشتن روزآمد بودن این دست از منابع و نیز سخنان مرحوم دهخدا در مقدمه لغت‌نامه^۲، ارائه می‌گردد. امید است که مژمر ثمر واقع گردد.

۱. مدخل‌های فاقد توضیحی که صرفاً نام منبع مورد استناد در مقابل آنها ذکر گردیده، دارای توضیح و شرح کافی شوند. زیرا این منبع، منبعی دست اول است و هدف از تألیف آن ارجاع دادن مخاطب به منابع دیگر نبوده است و مراجعه‌کننده می‌بایست در مقابل هر مدخل معنی یا معانی آن مدخل را بیابد.

۲. لغات منسوخ به‌کاربرده‌شده در شرح مدخل‌ها با ذکر لغات روزآمد و ساده که می‌تواند به صورت پانویس قید گردد، تکمیل و اصلاح شوند.

لغت‌نامه دهخدا، یکی از مشروح‌ترین لغت‌نامه‌های فارسی به فارسی می‌باشد و تلاش فراوان و درخور توجهی که توسط مرحوم دهخدا و یارانشان با در نظر گرفتن ابزار و وسایل آن زمان، صورت گرفته است، قابل ستایش و قدردانی است. می‌دانیم که لغت‌نامه‌ای پویا و پایدار است که بتواند نقائص قبلی خود را رفع و بدنه کار را روزآمد نگه‌دارد، چه در غیراین صورت مانند سایر لغت‌نامه‌های گذشته، منسوخ و بدون استفاده و یا کم‌استفاده می‌گردد. به دلیل احترام خاصی که برای مرحوم علامه علی‌اکبر دهخدا قائل می‌باشم، پژوهشی درخصوص این منبع بی‌بدیل تحت عنوان «تحلیل استنادی اعلام تاریخی غیرشخص لغت‌نامه دهخدا» انجام دادم که به نتایج جالب و درخور توجهی رسیدم. حال با توجه به این‌که این منبع تاکنون دوبار ویرایش گردیده و ویرایش دوم آن در قالب نرم‌افزار

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری ehteshamisholeh@yahoo.com

۲. مرحوم دهخدا در مقدمه لغت‌نامه، صفحه ۴۰۲، بند ۲۶ چنین گفته است: «نویسنده یقین دارد که محققان به مرور به لزوم طبع اعلام توجه بیشتری خواهند فرمود و نقایص آن را رفع خواهند کرد».

مؤسسه لغت‌نامه دهخدا

(۱۲۵۸-۱۳۳۴ هجری شمسی)

زیر نظر:

دکتر سید جعفر شهیدی

و

دکتر محمّد معین
(تا آذر ماه ۱۳۳۵)

مقدمه

بقلم گروهی از نویسندگان

۳. تکمیل مدخل‌های بدون استناد و ذکر منبع مورد استناد آنها توسط مؤسسه لغت‌نامه دهخدا، جهت کسب اطمینان مراجعه‌کننده نسبت به قابل اعتماد بودن و موثق بودن توضیح یا توضیحات ارائه شده.
۴. ذکر نام منبع مورد استناد به‌طور کامل و در صورت وجود تشابه اسمی، ذکر نام مؤلف اثر به‌دنبال نام منبع.
۵. ذکر نام مترجم اثر در مورد منابع مورد استناد ترجمه شده، در مقابل نام منبع مورد استناد.
۶. خارج نمودن نام منابع مورد استناد از حالت پانویس و ذکر نام منبع در انتهای هر توضیح.

۷. یکسان‌سازی در شکل ارائه منابع و مآخذ مورد استناد؛ به طوری که در اکثر مدخل‌ها نام هر منبع مورد استناد در داخل یک کروشه قید گردیده بود، اما در برخی مدخل‌ها نام چند منبع به طور پیوسته در داخل یک کروشه قید شده است، که گاهی تشخیص نام منبعی از منبع دیگر را دشوار می‌گرداند.

۸. در صورتی که توضیح مدخلی از منبعی اخذ شده است که خود منبع از منابع گوناگون استفاده نموده و یا دارای نقل قول‌هایی از مؤلفان دیگر است، بهتر است از قید آنان در داخل متن توضیح مدخل خودداری شود و برای رعایت حقوق دیگران به صورت پانویس قید گردد و در انتهای توضیح تنها نام منبع مورد استناد ذکر شود.

۹. حذف علامت اختصاری «چ» از مقابل نام منبع مورد استناد و اضافه نمودن نوع وظیفه پدیدآور همکار، از قبیل مصحح، محشی، مترجم و تعلیق‌نویس و غیره در جلوی نام منبع مورد استناد.

۱۰. مدخل‌هایی که دارای توضیح عربی و یا ترکی هستند، توضیحات آنها به زبان فارسی ساده و روان ترجمه گردد، زیرا این لغت‌نامه یک لغت‌نامه فارسی به فارسی است و وجود مدخل‌هایی با توضیحاتی به سایر زبان‌ها از موارد غیرقابل اغماض است.

۱۱. رعایت یکدستی در نحوه نگارش نام منابع مورد استناد. بدین معنا که منبعی که در چندین مدخل به عنوان مآخذ مورد استناد قرار گرفته، در هر یک به گونه‌ای خاص ذکر

گردیده، گاهی تنها بخش اول نام ذکر گردیده و گاهی برخی از کلمات نام منبع حذف شده است، که این عدم یکدستی در عنوان نمودن کامل نام منبع مورد استناد، باعث به وجود آمدن شبهه در جهت تشخیص نام اصلی منبع می‌گردد؛ و ایجاد این یکدستی ضروری به نظر می‌رسد.

۱۲. برخی مدخل‌ها دارای ارجاع کور می‌باشند، و از آنجا که یکی از موارد ارزیابی هر لغت‌نامه‌ای داشتن ارجاعات مناسب می‌باشد، لذا پیشنهاد می‌شود به این مورد، اهمیت خاص و ویژه‌ای داده شود.

۱۳. وجود ارجاعات مسلسل که از نقائص غیرقابل اغماض هر منبعی است، که پیشنهاد می‌گردد این گونه ارجاعات شناسایی شده و متولیان امور در مؤسسه لغت‌نامه دهخدا نسبت به رفع آن اقدام نمایند.

نقائص موجود در نرم‌افزار لغت‌نامه دهخدا و پیشنهادهایی جهت رفع آنها

۱. به دلیل یکدست وارد نکردن اطلاعات مربوط به نام منابع مورد استناد، به هنگام جستجو به دنبال یک نام واحد و مشخص، برخی از مدخل‌هایی که بایستی بازیابی شوند دچار مسئله ریزش کاذب گردیده، و در نتیجه از جامعه موارد بازیابی شده حذف می‌گردند. پیشنهاد می‌شود که یکدستی نام منابع صورت پذیرد.

۲. وجود اشکالات تایپی در برخی مدخل‌ها که نیاز به ویرایش دارد.

۳. عدم امکان شناسایی^۳ در برخی

مدخل‌هایی که دارای ارجاع می‌باشند، به مدخل مرجح که جهت رفع این نقیصه پیشنهاد می‌شود امکان شناوری ایجاد گردد. ۴. وجود چند مورد مدخل تکراری، که بایستی دقت بیشتری در این زمینه از سوی مسئولین صورت می‌گرفت. ۵. عدم رعایت ترتیب الفبایی در برخی مدخل‌ها که شاید ناشی از حروفچینی و ورود اطلاعات در ابتدای کار بوده است.

۶. در مقدمه لغت‌نامه ذکر شده که منابع مورد استفاده در ذکر شواهد و مثال‌ها در منتهی‌الیه سمت چپ و با رنگ آبی نوشته شده است، در صورتی که برخی مدخل‌هایی که در توضیح آنها شعری قید شده و بلافاصله نام منبع ذکر گردیده، این روند صورت پذیرفته که به احتمال زیاد ناشی از اشتباه حروفچینی بوده است.

نورالله کرمی^۱

به فروش رفته (۲) و یکی از پرفروش‌ترین کتاب‌های نشر چاپار را رقم زده است. این کتاب به زبانی ساده و سلیس، نیازهای اساسی و به‌روز دانشجویان و کتابداران را مدنظر قرار داده و اطلاعاتی روزآمد را به‌صورت یک‌جا در مورد پایگاه‌ها و نظام‌های اطلاعاتی در اختیار خواننده قرار می‌دهد. این کتاب از نظر محتوایی با توجه به ویراستاری فرد شناخته شده‌ای همچون دکتر زهیر حیاتی و ویراستاران غیررسمی که مؤلفان محترم در مقدمه کتاب ذکر کرده‌اند، در نوع خود بی‌نظیر است. از نظر محتوایی با پوشش مطالبی جدید که در منابع فارسی دیگر قابل‌بازیابی نمی‌باشد پوشش داده شده است. از نظر استفاده از تصاویر هر کجا که لازم بوده مؤلفان محترم، عکس‌ها و نمودارهایی با وضوح عالی در متن استفاده کرده‌اند که خواننده را در درک مفاهیم بسیار، یاری می‌کند. از نکات مثبت و قابل‌توجه این کتاب، استفاده از منابع متنوع، روزآمد و معتبر می‌باشد که در آخر هر فصل ارائه شده است.

نقدی بر کتاب بازیابی پیوسته نظام‌ها و روش‌ها

علیجانی، رحیم؛ دهقانی، لیلا. *بازیابی پیوسته نظام‌ها و روش‌ها*. ویراستار علمی زهیر حیاتی. تهران: نشر چاپار، ۱۳۸۵. با توجه به رشد فزاینده پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته و انواع پایگاه‌های اطلاعاتی تحت وب در اینترنت، ضرورت تألیف کتابی که بتواند نیازهای متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی، از جمله دانشجویان همه مقاطع را پوشش دهد، یک ضرورت بود که با نگارش آن این نیاز تا حدودی مرتفع شد. هر چند کتاب‌هایی با عناوین مشابه و مفاهیم مرتبط توسط متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی ترجمه شده بود، اما پاسخ‌گوی نیازهای به‌روز دانشجویان و کتابداران نبود. این کتاب بعد از چند ماه از انتشار آن جای خود را در جامعه علمی و کتابداران باز کرده و طبق گفته ناشر ظرف کمتر از نه ماه هر ۳۰۰۰ نسخه آن

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری karaminus@gmail.com

بین فصل‌ها، ارتباط منطقی وجود دارد و این مورد به خوبی رعایت شده است، به گونه‌ای که خواننده می‌تواند یک فصل را بدون به وجود آمدن مشکلی به طور مجزا مطالعه کند و هم می‌تواند از ابتدا تا انتهای کتاب را در حالی که مطالب به هم مرتبطند، مطالعه نماید. از نظر رعایت مبانی علمی، اصول و ضوابط نگارش در باب نظام‌های اطلاعاتی الکترونیکی به خوبی رعایت شده است. همچنین با توجه به این که نویسندگان محترم، هسته اصلی مورد نظر در این کتاب را آشنایی با نظام‌های اطلاعاتی پیوسته اعم از رایگان و غیررایگان بیان کرده‌اند، این موارد به خوبی در کتاب تحت پوشش قرار گرفته است. توضیحات کافی همراه با شواهد و مثال‌ها در رابطه با هر کدام از عناوین مطرح شده در فصل‌ها ارائه شده است. اما علی‌رغم این ویژگی‌های مثبت مواردی جزئی وجود دارد که نویسندگان محترم این کتاب در برخی موارد در کتاب رعایت نکرده و ان‌شاءالله در ویرایش‌های بعدی این کتاب مدنظر قرار دهند.

به طور کلی نکات مورد بررسی در نقد این کتاب به سه دسته عمده تقسیم شده‌اند که درباره هر کدام از آنها به اختصار بیان خواهد شد.

۱. کاربرد نادرست و نامفهوم برخی مدخل‌ها:

نخستین مورد که درباره کاربرد نادرست مدخل‌ها می‌توان به آن اشاره کرد استفاده از مدخل پیش‌گفتار به جای «دیبچه» در صفحه مقدماتی کتاب است، در حالی که در سرعنوان موضوعی فارسی و اصطلاح‌نامه کتابداری از پیش‌گفتار به «دیبچه» ارجاع

داده شده است.

در صفحه ۱۷، به جای انواع پایگاه‌های اطلاعاتی، «مهم‌ترین پایگاه‌های اطلاعاتی» نوشته شده است که اشتباه است، چون به توضیح انواع پایگاه‌های اطلاعاتی می‌پردازد، نه مهم‌ترین آنها. مورد دیگر که می‌توان ذکر کرد، این است که این کتاب خالی از مقدمه است. معمولاً نویسندگان با درج موارد مهمی در مقدمه می‌توانند به خوانندگان کتاب کمک شایانی نمایند.

دیبچه (پیش‌گفتار) طبق تعریف اصطلاح‌نامه کتابداری، باید قبل از فهرست مندرجات باشد که در این کتاب چنین نیست.

مدخل «تاریخچه بازیابی نظام‌های پیوسته» را نیز بعد از تقسیم‌بندی پایگاه‌های اطلاعاتی آورده‌اند که صحیح نمی‌باشد.

۲. غلط‌های املائی و نامفهوم بودن و غامض بودن برخی جملات به دلیل عدم یکدستی در نگارش و حذف یا اضافه برخی کلمات:

صفحه ۱۳ الی ۳۷ در سرصفحه و عنوان فصل «رشد و توسعه بازیابی پیوسته» نوشته شده در حالی که در سرتاسر کتاب «توسعه‌ی بازیابی» این گونه نوشته شده است و «ی» حذف شده است.

در صفحه ۱۴، کلمه «انباره» به معنای «ذخیره» آورده شده است که به کار بردن این کلمه هنوز رایج نیست و استفاده از آن صحیح نمی‌باشد.

در صفحه ۱۶، گیومه‌هایی که برای کلمه‌های پایگاه اطلاعاتی و بانک اطلاعاتی گذاشته شده است مربوط به کلمات انگلیسی است که حروفچین به اشتباه آن را به کار برده

است و نویسندگان هم دقت کافی در این مورد نداشته‌اند.

در صفحه ۱۶، دوباره کلمه «انباشت»، به معنای ذخیره به کار برده شده است که طبق استاندارد به کارگیری لغات مصوب فرهنگستان، کلماتی که در یک رشته رایج نیستند لغت رایج آن باید داخل پرانتز نوشته شوند.

در صفحه ۱۶، کلمه امروز به جای امروزه نوشته شده که معنای جمله را به خاطر حذف «ه» مخدوش کرده است.

در صفحه ۱۹، دوباره کلمه «امروز» به جای «امروزه» نوشته شده است که اشتباه است.

در صفحه ۲۴، سطر آخر به خاطر جا افتادن حرف اضافه «را»، جمله نامفهوم و غامض شده است، همچنین در صفحه ۲۵، سطر سوم به خاطر جا افتادن کلمه «اما»، جمله نامفهوم و غامض شده است. در صفحه ۲۷، پاراگراف چهارم، سطر دوم دو خط تیره بدون هیچ دلیلی گذاشته شده است.

در صفحه ۲۷، پاراگراف چهارم سطر پنجم کلمه «مدلازر» به اشتباه «مدلازر» نوشته شده است. در صفحه ۲۸، از کلمه «فرم» استفاده شده است، در حالی که کلمه «شکل»، بهتر و صحیح‌تر است.

در صفحه ۱۲۸، غلط املائی مشهود در وسط صفحه، کلمه «ارائه» که «ارئه» نوشته شده است. در صفحه ۳۰، نام «هاننیگان» به اشتباه «هاننیگان» نوشته شده است.

در صفحه ۳۴، پاراگراف آخر تیر «عناصر و مؤلفه‌های صنعت پیوسته» آورده شده است. دوباره زیر آن آورده شده است: «صنعت

پیوسته، از سه عنصر تشکیل شده است...»، که لزومی نداشته است. مؤلفان محترم، درباره مؤلفه‌ها هیچ توضیحی تا آخرین صفحات مربوط به این قسمت نیاورده‌اند و احساس می‌شود کلمه‌ای زیادی است.

در صفحه ۳۶، مواردی به ترتیب برشمرده شده است که در آخر هر کلمه یک نقطه گذاشته شده است، در حالی که در صفحات قبل موارد متعدد مشابهی وجود دارد که نقطه نگذاشته‌اند.

در صفحه ۳۷، پاراگراف دوم جمله با یک کلمه «اطلاعات» به پایان رسیده است، در حالی که فعل باید در آخر جمله می‌آمد و این از نظر دستوری اشتباه است.

۳. موارد جزئی زیر را از نظر محتوایی می‌توان ذکر کرد:

در صفحه ۹۰، توضیحاتی در مورد پایگاه اطلاعاتی امرالد نوشته شده که این پایگاه در زمینه متون مدیریت، مدیریت اطلاعات و خدمات کتابخانه و اطلاع‌رسانی می‌باشد، در حالی که، مهندسی، که یکی از موضوعات مهم این پایگاه است مطرح نگردیده است. همچنین در مورد توضیحات پایگاه اطلاعاتی آی.اس.آی^۲ در صفحه ۹۷، فهرست مقالات بیش از ۸۶۰۰ مجله را ذکر کرده‌اند، در حالی که در سال ۱۳۸۵ که نویسندگان محترم، این کتاب را به نگارش درآورده‌اند بیش از ۹۲۷۲ مجله را شامل می‌شود (طبق آمار پایگاه اطلاعاتی آی.اس.آی و مقاله آقای علی اکبر صبوری) (۱: ۱).

در صفحه ۱۳۰، جابه‌جایی کلمات صورت گرفته است، «پوشش موضوعی

شامل: «...» «پوشش موضوعی: زمین‌شناسی شامل:» نوشته شده است که این سطر را کاملاً مخدوش کرده است.

در صفحه ۱۳۱، به کار بردن کلمه «آن»، در پاراگراف سوم موجب مخدوش شدن جمله شده است.

در صفحه ۴۰، چنین نوشته شده است: «آگاهی از چگونگی نمایه‌سازی می‌تواند به درک بهتر بازیابی و یادگیری اصول آن کمک کند»، در حالی که اغلب محققان و متخصصان و حتی بسیاری از کتابداران ممکن است با نمایه‌سازی آشنا نباشند و این قضاوت درست نیست.

در صفحه ۴۱، پاراگراف دوم سطر سوم به جای کلمات لاتین می‌توانستند از معادل فارسی آن استفاده کنند و معادل لاتین آن را در پانویس یا همان جا، داخل کمانه قرار دهند و یا در همان جا به جای اپراتورهای بولی می‌توانستند از کلمه عملگرهای منطقی که امروزه به خوبی رواج یافته، استفاده کنند. در صفحات ۴۳ الی ۴۶، از کلمه اپراتور استفاده شده در حالی که امروزه کلمه عملگرهای منطقی رواج یافته و بهتر است از این کلمه استفاده شود و اگر لازم بود در پانویس ارجاع دهند.

نکاتی که برای بهبود کیفیت این کتاب می‌توان به مؤلفان محترم اشاره نمود:

- با توجه به دامنه موضوعی این کتاب، بهتر بود مفاهیمی از جمله کتابخانه‌های دیجیتال، کتابخانه‌های مجازی و از این قبیل نیز مورد تعریف قرار می‌گرفتند. همچنین با توجه به این‌که بخشی از مباحث مربوط

به نظام‌های اطلاعاتی مرتبط با رایانه و نرم‌افزارهای مختلف می‌باشد، جای خالی این مباحث در این کتاب احساس می‌شود. بهتر بود مؤلفان محترم به سایت‌های اطلاع‌رسانی ایرانی از جمله مگ ایران^۳ و نمونه‌های مشابه، توجه بیشتری کرده و تعاریف و توضیحات آنها را ارائه می‌نمودند.

- با توجه به بررسی‌های به عمل آمده در رابطه با این کتاب، مطالعه این کتاب به جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران و کلیه کسانی که قصد مطالعه در زمینه نظام‌های بازیابی اطلاعات را دارند، توصیه می‌شود.

در پایان، از آنجا که این کتاب در چندین دانشگاه از جمله دانشگاه شیراز و دانشگاه پیام نور به عنوان یکی از منابع درس بانک‌های اطلاعاتی در مقطع کارشناسی و درس ذخیره و بازیابی اطلاعات در مقطع کارشناسی ارشد مورد استفاده قرار گرفته است، ایرادات جزئی که ذکر شد نمی‌تواند زحمات مؤلفان و ویراستار محترم را تحت تأثیر قرار دهد و از ارزش آن بکاهد. در همین راستا خوب است که مؤلفان گرامی با ویرایش و به‌روز کردن اطلاعات کتاب خود و رفع موارد ذکر شده در این سطور، همت گمارند.

منابع

۱. صبوری، علی‌اکبر. «ارزیابی مجلات ایرانی نمایه شده در مؤسسه اطلاعاتی آی.اس.آی.»، *رهیافت*، ۶۳ (تابستان ۱۳۸۴): ۱-۱۱.
۲. محمدی، موسی. مدیر انتشارات چاپار، تهران. *مصاحبه*. ۲۲ اسفند ۱۳۸۶.

نقدی بر مقاله «نگاهی به مرو و کتابخانه‌های آن در دوره اسلامی»

غلامرضا امیرخانی^۱

می‌توان به نکات زیر اشاره کرد:
۱. کتاب‌نامه پایان مقاله، دربرگیرنده ۲۱ منبع است. نگاهی به فهرست این منابع نشان می‌دهد:
الف) به جز دو مأخذ از آثار قدما از جمله *معجم البلدان* یا قوت حموی، سایر منابع از آثار متأخرین است.
ب) شش مورد از ارجاع به منابع، مربوط به آثار مرجع عمومی نظیر فرهنگ عمید، لغت‌نامه دهخدا و دایرةالمعارف فارسی است.
ج) مأخذ شماره ۱۵، که کتاب کتابخانه‌های استان خراسان نام دارد، خود، از جمله رونویسی‌هایی است که سال‌ها پیش از روی تألیفات همایون‌فرخ صورت گرفته است.
د) در جلد ششم *دایرةالمعارف اسلام*، چاپ لیدن، مقاله عالمانه‌ای به قلم یاکوبوفسکی و بازورث برای مدخل «مرو (مرو شاه جهان)» نگاشته شده که نویسنده محترم از آن استفاده نکرده و اصولاً هیچ منبع لاتینی در فهرست مأخذ دیده نمی‌شود.
۲. همان‌گونه که اشاره شد، *معجم البلدان* یا قوت حموی تنها منبع دست اولی است

چهل سال پیش، مرحوم رکن‌الدین همایون فرخ (۱۲۹۷-۱۳۷۹)، کتابی با عنوان *کتاب و کتابخانه‌های شاهنشاهی ایران* بر مبنای متون معتبر و دست اول تاریخی که بسیاری از آنها دستنویس بود، تألیف کرد. در این چهار دهه، اکثر افرادی که در این حوزه دست به قلم برده‌اند، چه در زمینه انتشار کتاب و یا تدوین مقاله، زحمت رجوع به منابع دست اول را به خود نداده و اغلب از همان اطلاعات گردآوری شده توسط همایون فرخ، با کمترین تحلیل و نتیجه‌گیری استفاده کرده‌اند. در نتیجه نویسندگانی که موضوعی مرتبط با تاریخ کتاب و کتابخانه‌ها در ایران، به‌ویژه دوران میانه تاریخ ایران را انتخاب کرده‌اند، اغلب به وادی تکرار افتاده‌اند، بنابراین کمتر می‌توان یافته جدیدی را در این گروه از مقالات پیدا کرد.
شماره ۶۹ فصلنامه کتاب (بهار ۱۳۸۶) نیز از مقاله‌ای با مشخصات فوق بهره می‌برد. با مطالعه این مقاله که با عنوان «نگاهی به مرو و کتابخانه‌های آن در دوره اسلامی» در شماره ۶۹ فصلنامه به چاپ رسیده است،

۱. عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران Amirkhani@nlai.ir

که راجع به مرو اطلاعات ارزشمندی دارد و جزء منابع مطلب مورد بحث ذکر شده است. در متن مقاله نیز نویسنده محترم شش بار از گفته‌های یاقوت نام می‌برد. ولی آنچه که جای تعجب دارد آن است که در هر شش مورد با واسطه و از منابع متأخر استفاده شده و نشانی از منبع اصلی نیست.

۳. مقاله در هشت صفحه تدوین شده که نیم بیشتر آن به مقدمه و فهرست منابع اختصاص دارد.

۴. بخش اصلی مطلب (با توجه به عنوان مقاله) اختصاص به ذکر نام کتابخانه‌های مرو دارد. در این بخش، به نام یازده کتابخانه اشاره شده است. بررسی ارجاعات نشان می‌دهد از یازده کتابخانه مذکور، هفت مورد، عیناً از آثار همایون فرخ استخراج شده و مابقی نیز، که به آثار جدیدتری ارجاع شده، تماماً در کتاب او (کتاب و کتابخانه‌های شاهنشاهی ایران) موجود است.

۵. در متن مقاله، اشاره به نظر پژوهشگر ایتالیایی خانم ا. پیتو شده است، ولی معلوم نیست مأخذ این مطلب کجاست.

۶. نتیجه‌گیری کتاب نیز جالب توجه است. به این عبارت دقت کنید: «با توجه به تاریخ علم در دوره اسلامی که شرح آن به اختصار گذشت». در کجای این مقاله چندصفحه‌ای، تاریخ علم در دوره اسلامی ولو به اختصار بررسی شده است؟

صغری و کبرای نتیجه‌گیری را اگر اشتباه نخوانیم، دست کم باید گفت به هیچ‌وجه در حد یک نشریه پژوهشی نیست. از همین دست است کاربرد عباراتی کلیشه‌ای نظیر

«طوایف وحشی در نقاط مختلف اروپا ابنیه و کتابخانه‌ها را به آتش می‌کشیدند» و یا «تمدن اسلامی رو به شکوفایی کامل بود».

در پایان بد نیست به دو نکته اشاره کنیم: نخست آن که کتابداری در بسیاری از حوزه‌های موضوعی خود، ماهیتی میان رشته‌ای دارد. به بیان دیگر بررسی تاریخ کتابخانه‌ها، بررسی نسخه‌های خطی، مباحث نوین اطلاع‌رسانی، نقش کتابخانه‌ها در اجتماع، خدمات کتابخانه‌ها برای کودکان؛ از یک سو با حوزه کتابداری مرتبط است و از سوی دیگر با رشته‌های تاریخ، ادبیات، تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات و ادبیات کودکان و نوجوانان در تعامل است. به بیان دیگر، پژوهشگری که مایل به تحقیق در هر کدام از زمینه‌های فوق است، نه تنها باید با حوزه مرتبط در سایر رشته‌ها آشنا باشد، بلکه باید در آن موضوع، صاحب نظر نیز باشد.

سخن پایانی نیز با دست‌اندرکاران نشریه وزین فصلنامه کتاب است. واقعاً معلوم نیست برای نشریه‌ای که جزو معتبرترین نشریات فارسی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی به‌شمار می‌آید و قصد علمی - پژوهشی شدن را دارد، چه ملاک‌هایی برای تأیید یا رد مقالات وجود دارد. معمولاً تأکید بر آن است تا مقالات انتشار یافته، حاوی یافته‌های نوین و یا تحلیل جدید باشند. حال، این‌گونه مقالات با چه استدلال‌هایی پذیرفته می‌شوند، معلوم نیست. اگر انتشار مقالات منوط به داوری است، بد نیست داور یا داوران محترم مقاله مورد بحث، پاسخ‌گوی نکات فوق باشند.